

Olosz Levente

Marton Ernő karrierjének kezdete Dicsőszentmártonban

Marton Ernő az erdélyi cionista mozgalom meghatározó alakja, főként a zsidó nemzeti ideológia alapjainak és politikai kereteinek lefektetésével foglalkozott, de szervezői, politikai tevékenysége is jelentős. Marton mindenekelött újságíró és szerkesztő volt, az *Új Kelet*, Kolozsváron (majd később Izraelben) megjelenő cionista napilap alapítója és főszerkesztője - egészen haláláig. Az újság több párhuzamos funkciót is betöltött a két világháború közötti erdélyi zsidóság életében. Egyaránt számított az erdélyi zsidóság szócsövének, a cionista propaganda eszközének, s a külvilágból érkező információs bázisnak. Az újság főszerkesztőjétől és újságíróitól a sokrétű feladat elvégzése magas színvonalú tudást, cionista elköteleződést, újságírói tapasztalatot és társadalmi összeköttetést igényelt.

Vajon Marton Ernő rendelkezett-e ezekkel a kvalitásokkal 1918 ősszén, amikor a cionista mozgalom a kibontakozás és kiépülés korszakát élte Erdélyben, és ő fiatalon az *Új Kelet* főszerkesztőjeként bekapcsolódott a zsidó nemzetépítés munkájába? A személyéről készült eddigi lexikonbejegyzés csak azt emelte ki, hogy szülővárosában, Dicsőszentmártonban a főispáni titkár tisztségét töltötte be, és jogi egyetemet végzett,¹ azonban a cionizmusig vezető útja, és karrierje kezdete még kibontásra vár.

A CSALÁD

Marton Ernő családi hátterét az határozza meg, hogy apja rabbi, anyja pedig híres rabbik leszármazottja volt. Édesanyja Duschinszky Minka néven született, de később férje után Marton Miksánéra változtatta nevét. Marton anyai nagyapja, Duschinszky Bernát a Námesztó környéki kistelepülések rabbija, az ő felsége pedig Reich Katalin (Rivka Hajele) a budapesti ortodox főrabbi, Koppel Reich testvére volt.² Nagybátyja, Duschinszky Mihály a későbbiekben Magyarország egyik leghíresebb rabbijává vált. 1898-ban 27 évesen választották meg a Budapesthez közeli rákospalotai hitközség rabbijának, ahol több mint 40 éven keresztül állt a

közösség élén. Az a rendkívüli teljesítmény fűződik a nevéhez, hogy nagy körültekintéssel és diplomáciai érzékkel sikerült megakadályoznia közössége szétválását – annak ellenére sikerült benntartani a hitközséget az ortodox intézményhálózatban, hogy tagjainak többsége neológ beállítottságúnak számított.³

Duschinszky Bernát gyerekei, így Minka is, a vallási és kulturális türelem légkörében nőttek fel. Anyanyelvük a német volt, de a magyart és európai nyelveket is megtanulták.⁴ Marton Miksáné Dicsőszentmártonban a Zsidó Nőegylet vezetését is magára vállalta. A városban emberszeretetéről, és eseteket segítő készségéről emlékeztek meg.⁵ 1935-ben hunyt el, temetésén az ország egész területéről vettek részt rabbik.⁶

Az apa, Marton Miksa, 1866-ban született Sopronkeresztúron. A kereskedelmi iskolában döbbszámra, hogy ezt a pályát nem neki szánták, és elkezdte a helyi jesivát látogatni. Később Pozsonyban tanult Hátám Szófer⁷ utódainál, rabbi diplomáját is ott szerezte meg.⁸ Feleségül Duschinszky Bernát lányát, Erzsébetet vette el, de esküvőjük után egy évvel felesége meghalt és ebből a házasságból nem született gyereke. Később a volt felesége testvérel, Duschinszky Minkával kelt egybe, tőle két lánya és egy fia, Ernő született. A Marton és Duschinszky család nagyon jó kapcsolatot ápolt, mivel nemcsak Miksa, hanem öccse Dávid is Duschinszky lányt, Viktóriát vette feleségül.⁹

Marton Miksát 1891-ben megválasztották a kővágóörsi hitközség rabbijának, ahol három évig töltötte be posztját.¹⁰ 1894-ban a dicsőszentmártoni ortodox hitközség felhívására jelentkezett a meghirdetett rabbi állásra, a többi jelölt visszalépése után ő nyerte el a tisztséget. A tudósítások szerint nagy lelkesedéssel választották meg „*Marton Miksa rabbit, aki úgy magas műveltsége, mély tudományossága, kifogástalan hitbuzgó élete, mint kiválóan kedves és megnyerő egyénisége*” mély benyomást tett a zsidó közösségre. Emellett Engelmann Hermann, hitközségi elnök és fia, az akkor még joghallgató Erdős Izor, az ifjú rabbi mellett agitáltak,¹¹ mivel úgy találták,

Marton Miksa

hogy vallásossága és személyisége megfelelő az ortodox beállítottságú, de ortodox hagyományokat csak részben és mély vallási életet nem gyakorló közösség számára.

Megválasztásának az adta meg a végső lökést, hogy az új rabbi képes és hajlandó volt magyarul tartani az istentiszteletet a zsinagógában.¹² Marton már azelőtt is szívesen tartott prédikációt magyar nyelven, így a dicsőszentmártoni felkérést is elsősorban ennek köszönhetette. Megválasztása után teljes mértékben eleget tett a kérésnek és már székfoglaló beszédét is magyarul tartotta meg. Az *Egyenlőség* prédikációiról és beszédeiről több ízben is dicsérőleg számolt be. A cikkek írói szerint akkoriban a magyar nyelvű prédikáció ortodox zsinagógában szinte páratlan esemény volt, mi több, Marton beszédeit, „szép magyarsággal” adta elő.¹³

Marton Miksa világi tudományokban szerzett jártasságát elsősorban a kereskedelmi iskolában eltöltött pár évnek köszönhetette. A pozsonyi jesivában kialakult szemlélete pedig híven tükrözte a Hátám Szófer halála után megváltozott új vallás- és oktatásfelfogást. Különösképpen vonatkozott ez a prédikáció nyelvére, mivel már fia, Ktav Szófer megváltoztatta apja akaratát, ugyanis bevezette a német prédikációt a zsinagógában.¹⁴ Benedikt Lajos, Marton Miksa kortársa, aki szintén a pozsonyi jesiva diákja volt, egy olyan intézmény képét vázolta fel, amelyben megpróbálták összeegyeztetni a tradicionális alapokon nyugvó vallásosságot a kor modern kihívásaival – az ortodox eszmerendszer keretei között maradva. Így terelték a növendékeket a modern tudományok irányába¹⁵ és a halahikus¹⁶ tudás

megszerzése mellett súlyt fektettek az etika és gyermeknevelés módszereinek az elsajátítására.¹⁷

Marton Miksa Dicsőszentmártonba érkezésekor megígérte, „*hogy minden törekvése az lesz, hogy a hitbuzgóság felélesztése mellett, a magyar államezsmét s a hon és a király iránti szeretetet és rendíthetetlen ragaszkodást híveiben meggyökereztesse.*”¹⁸ Az állami ünnepek, megemlékezések alkalmára külön istentiszteletet tartott, így Kossuth Lajos halála¹⁹ vagy éppen a millenniumi ünnepség keretében fejezte ki az ország iránti lojalitását és elköteleződését. Utóbbi ünnepségen Marton Miksa a vármegyeház udvarán tartott zászlóavató beszédet több száz főnyi közönség előtt.²⁰ Minden nagyobb ünnepségen hasonló, Magyarországot dicsőítő hazafias szellemű szónoklatot mondott.

Marton a pozsonyi eszmékhez híven nagy figyelmet fordított az ifjúság vallási nevelésére, így külön gyerek-istentiszteletet is tartott a fiatalok számára.²¹ Azonban a hívekre minden bizonnyal a rabbi vallási felkészültsége és elkötelezettsége tette a legnagyobb hatást. Annak érdekében, hogy a rabbifunkciókkal járó feladatokat minél tökéletesebben elvégezze, folyamatosan képezte magát. Marton Ernő egyik visszaemlékezésében írja apjáról egy ünnepi készülődés kapcsán: „*Az apám tanult, folyton tanult, hosszú éjjeleken át, hogy befejezze erev peszabra a megkezdett talmud fejezetet, nehogy a város elsőszülötteinak bjtölniük kelljen.*”²²

Marton Miksa sikeres karrierjét azonban súlyos betegség szakította félbe, majd 1912-ben hosszú szenvedés után elhunyt. A temetésén majd halálának egy éves évfordulóján tartott sírköavatási ceremónián részt vett nagyszámú és nagypresztízsű ortodox rabbik jelenlétéből²³ arra következtethetünk, hogy Marton Miksa kivételes megbecsülésnek örvendett.

A Marton és Duschinszky családban észlelhető legszembetűnőbb hasonlóság, hogy miközben mindkét család szoros kapcsolatban állt az ortodox intézményrendszerrel, gyerekeiket világi oktatásban is részesítették, és a második generációban ment végbe a nyelvi asszimiláció folyamata. Mihály és Miksa között a hasonlóság még szembetűnőbb, mivel rabbiként mindketten nagy nehézségek árán akadályozták meg a közösségük szétválását. Fiaik hamarosan a cionista mozgalomban találták meg a helyüket.

GYEREKKOR, ISKOLA

Dicsőszentmárton a Küküllő folyó mentén elterülő kisváros, amely a századfordulón küllemében és fej-

A dicsőszentmártoni zsinagóga

lettségi fokában nem sokban tért el a környező mezővárosoktól. A város jelentőségét az adta, hogy Kis-Küküllő vármegye székhelye volt. Az 1910-es népszámlálás során mindössze 404 zsidó élt a városban, ez a létszám húsz évvel későbbi számlálásnál közel 600-ra szaporodott.²⁴ Ez mindkét korszakban a városi népességén belül valamivel több mint 9%-ot jelentett.

Marton Miksának és Marton Miksánének három gyereke (Ilona, Erzsébet és Ernő) született. Fiúk legkisebb gyerekként, 1896. május 17-én látta meg a napvilágot. A négyablakos, nagy kerttel szegélyezett családi ház az Ádamosi utcában, a város központi részén állt. Gyerekeik nevelése, valamint testi egészségük megóvása elsőrangú szempontnak számított a szülők számára. Mindent megtettek, hogy feljavítsák fiúk gyenge testalkatát, így téli időszakban csukamájolajat itattak vele, és több alkalommal Abbáziába utaztak.²⁵ Az orvostudományban ekkor kezdett elterjedni a természetes gyógyítás, így a szülők az új eszméket követték e téren. A gyerekek minden reggel az udvaron tornáztak az ott berendezett „tornateremben,” majd a már este

elkészített hideg vízben fürödtek.²⁶ A zsidó ünnepeket előírás szerint megtartották, az előkészületekből, illetve rituálékból a gyerekek is kivették részüket. Otthon magyarul beszéltek egymással, de a tanulmányok nyelve a német és jiddis maradt. A héber nyelvet vallási rituálék, talmud-történetek vagy éneklés során ismerték meg. Az elmondott héber szöveget az apa lefordította és megmagyarázta a gyerekeinek, azok pedig eredeti nyelven ismételték azt utána.²⁷

Mivel Marton Miksa fiát rabbi pályára szánta, ennek megfelelően igyekezett nevelésén keresztül vallási alapokkal felruházni őt. A fiút a családi házból nemcsak szülei vallási buzgósága formálta, hanem apja bőséges teológiai könyvtára is, a polcokon fellelhető könyvekbe ő is szívesen belelapozott. Marton szerint *„ezer meg ezer könyv hevert a székre nyekben és állványokon, öreg főlánások, talmudok és bibliák sokféle változatban, hatalmas Shulchan Aruchok és imakönyvek.”*²⁸ Mivel az apa tisztában állt a világi oktatás fontosságával, és zsidó iskola nem működött a településen, így fiát, lánytestvéreivel egyetemben a helyi állami elemi iskolába íratta be. Döntésében az is közrejátszhatott, hogy a rabbiknak ekkor kötelező volt négy osztályos elemi iskola elvégzése, így ezzel is elősegíthette a fiának szánt karrier építését.

Az állami elemi iskola 1872-ben kezdte meg működését a városban,²⁹ de csak a század végére sikerült benne kimagasló tanári kart verbuválni és megfelelő tantervet összeállítani. A rabbi fia 1902-ben kezdte az első osztályt az intézményben, a négy általánost a legmagasabb osztályzattal fejezte be, minden egyes alkalommal könyvjutalomban részesült kitűnő tanulmányi eredményei elismeréséül.³⁰ Marton 1906-tól a dicsőszentmártoni polgári fiú-, és leányiskolában folytatta tovább tanulmányait. Az első két évben humán tantárgyakból tökéletes minősítést kapott, de olyan reál és művészeti tárgyakból, mint mértani rajz, mértan, ének, valamint esztétikai minősítésekben (szépírás, írásbeli dolgozat külalakja) nem tudott kitűnő lenni.³¹ A második két évben sikerült leküzdenie hátrányait és sokkal jobb jegyeket szerzett a reál, művészeti tantárgyakból is, utolsó évben mindenből kitűnő értékelést kapott (igaz, ehhez az is kellett, hogy testnevelésből és rajzból felmentést kapjon).³² Egyik tanár az év végén azt írta bizonyítványába, *„bogy csak azért adok kitűnőt, mert ennél jobb nincs.”*³³ Az iskolában kiváló szavalóként ismerték és kiváló dolgozatokat nyújtott be tanárainak.³⁴ Utolsó évben az iskola önképzőkörének, vagyis a legkitűnőbb diákok csoportjának tagja és pénztárosa lett. Ennek keretében különböző versenyeken szerepelt, ahol elért első helyezései

még több ajándékkönyvvel gazdagították könyvespolcát. Az iskolában németet tanult, röviddel a polgári iskola elvégzése után Heine verseit fordította németről magyarra.³⁵ Két lánytestvére szintén kiváló osztályzatokat szerzett az iskolában, főként Ilona, aki minden évben színjeles osztályzattal végzett és több éven át volt tagja a lányönképzőkörnek.

Az iskola egyik tanára, Halmágyi Samu igen nagy hatást tett az ifjú Marton Ernőre. Halmágyi 1905-ben helyettesítőként érkezett az iskolába, így módon reáltantárgyak tanításával kezdte meg dicsőszentmártoni tevékenységét. Irodalom iránti szenvedélyével is kitűnt az iskolában és a városban, mivel rövidesen magára vállalta a *Kisküküllő megyei Tanügy* című szaklap szerkesztését, és a helyi lapokban irodalmi és közéleti témájú cikkeket, valamint verseket közölt. Verseskötetével 1915-ben debütált, azonban legfőbb hivatása a tanári pálya maradt.³⁶ Később a dicsőszentmártoni polgári iskola és más erdélyi iskolák igazgatójává is kinevezték. Halmágyi vezette be Martont a szépirodalom világába, és indította el az írás útján. Marton tanárát nemcsak pedagógusként de emberként is szerette, írói tehetségét tisztelte, sőt mestereként tekintett rá.³⁷ Első irodalmi próbálkozásait valószínűleg Halmágyi segítségével publikálta a helyi lapban, a *Kis Küküllőben*.³⁸

A polgári iskola elvégzése után az ifjú Martont, apja 1910 szeptemberében a nyitrai vallásos jesivába küldte.³⁹ Az itt töltött év után a szombathelyi jesivában folytatta a tanulmányait. Több körülmény is befolyásolta a Marton családot a helyváltoztatásban. A nyitrai jesiva a zsidó társadalom szempontjából a legelkötelezettebb ortodox terület része volt, amelynek szemléletmódja már nem egyezett teljes mértékben a család nézeteivel.⁴⁰ Az apa Vas megyéből származott, testvére Szombathelyen élt – Marton Dávid a szombathelyi ortodox hitközség tagja, divatáru-kereskedelemmel alapozta meg egzisztenciáját.⁴¹ A jesiva-növendékek tanulmányaik során rokonaiknál laktak vagy erősen támaszkodtak azok segítségére. Így Marton 1911 ősszén már a szombathelyi jesivában kezdte meg a tanévet Benedikt Márk,⁴² a helyi ortodox rabbi vezetésével.

A növendékek mindennapjait a héber szövegek elemzése, azok összhangba hozása, a következtetések levonása és a gyakorlati alkalmazás lehetőségeinek megtárgyalása töltötte ki. Ezért a jesivák elsődleges feladata nem a rabbik, hanem a talmudtudósok nevelése volt, de a kiváló tanulók három rabbi jóváhagyásával rabbi diplomát szerezhettek.⁴³ Ebben a korban a jesivákban főként a jiddist használták, a Talmud és a Tóra szövegét erre a nyelvre fordították le, s a magyarázatokat is jiddis nyelven adták

Marton Ernő és testvéreinek születési bizonyítványa

elő. Viszont a 20. század elején egyre elterjedtebbé vált a magyar nyelv használata is.⁴⁴ Nyitrai bizonyosan a jiddist használták, Szombathelyen a növendékek egymás között áttérhettek a magyarra, noha ott is még többnyire a jiddis volt jellemző.

A jesiva növendékek – a „bóherek” – (jelentése: választott), felkészültségük és a jesivában eltöltött éveik szerint vettek részt az intézmény hierarchikus életében. Nem volt ritka, hogy a rabbi nádpálcával fegyelmezte az engedetlen vagy figyelmetlen bóhereket, de akár meg is pofozhatta a felkészületlen tanulót.⁴⁵ Marton nem tudott megbarátkozni a szegényes viszonyokkal és a testi fenytést is magába foglaló szigorúsággal. Egyik későbbi írásában is ezt az érzést fejezi ki. A felidézett jelenetben a diákok rettegtek a rabbitól, mivel feleléskor nem tudták a leckét, túl éhesek voltak ahhoz, hogy azt rendesen megtanulják.⁴⁶

Az irodalom iránti szenvedélyét a vallási oktatás nem tudta megtörni. Nyitrai titokban tovább folytatta a vers- és novellaírást. Később így emlékszik vissza erre az időszakra: „Alig múltam tizenöt éves, de az irodalmi ambíciók már kikezdték gyermeki nyugalmaimat. A jesiva szigorú rendje mellett is egyre több időt töltem le a gemára⁴⁷ tanulásra szentelt éjszakákból, hogy titokban belső remegésekkel és izgalommal verten verseket, novellákat írjak, részben íróasztalom fiúkjába, részben különböző szerkesztőségi papírkosarak számára.”⁴⁸ Szombathelyen még több ideje nyílt az írásra, az elké-

Marton Ernő szombathelyi jesiva bóher korában

szült munkákat pedig a *Vasvármegye* nevű helyi laphoz küldte be, ahol, legnagyobb meglepetésére már tiszteletdíjban is részesült.⁴⁹ Nem véletlen, hogy a jesivában eltöltött idő alatt Patai József⁵⁰ volt a példaképe, aki gyerekként szintén vallási tanulmányokat folytatott – épp a nyitrai jesivában – később pedig elismert zsidó-cionista íróvá vált.⁵¹ Mindazonáltal a két település helyi újságaiban nem lehet fel az ifjú diák neve, valószínűleg azért, mert a jesiva vezetői előtt titkolta irodalmi munkásságát, és kellemetlenül érintette volna, ha a tiltott tevékenység mégis napvilágra kerül.

Marton 1912 ősszén tért vissza Dicsőszentmártonba, ahol apját súlyos betegén találta. A városban „szeretetreméltó és kedves modorú” rabbiként ismert Marton Miksa halála nemcsak a dicsőszentmártoni zsidó közösség egy történelmi korszakát zárta le, hanem családjának életét is változások elé állította.

ÁTTÉRÉS A VILÁGI PÁLYÁJÁRA: DIÁK ÉS ÚJSÁGÍRÓ

A karrier kérdése konfliktust idézett elő Marton Ernő és apja között. Marton Miksa felvilágosult világi nevelést akart biztosítani fiának, de végső soron azt szerette volna, ha fia követi példáját és rabbivá lesz. Ezzel szemben fia úgy érezte, hogy a jesiva „gettóként” tartja vissza őt a szabad világtól, az érettségi vizsgától, egyetemtól, irodalomtól, amelyek „messzi délibábnak” tünnek számára. Ki akart törni ebből a környezetből és saját vágyait, céljait kívánta beteljesíteni.⁵² Ugyan apja akaratának engedelmeskedve rászánta magát a vallási tanulmányokra, de ahogy annak halálával, az atyai autoritás többé már nem kényszerítette őt az út folytatására, végleg elhagyta Szombathelyt.

Azonban apai örökségével és családja közösségen betöltött szerepével nem tudott rögvest szakítani, a helyzet megkövetelte az örökségben maradt funkciók ellátását. A közösség rabbi nélkül maradt, és ő volt a legalkalmasabb személy a pozíció átvételére. Így, amíg a közösség új rabbit nem talált, magára vállalta apja helyettesítését. Közel egy évig vezette a dicsőszentmártoni zsidóság vallási életét,⁵³ közben testvérével, Ilonával az izraelita diákok hitoktatását is ellátta.⁵⁴ Az új rabbi, Krausz József⁵⁵ közelebbi kapcsolatban állt a Marton családdal, mivel beiktatása után elvette Marton testvérét, Ilonát. Az új rabbi elődje szellemét kívánta tovább folytatni munkájában, azonban a cionista ideológia iránti elkötelezettségéről, amely addigi életét végigkísérte, nem tett említést a városba érkezésekor.⁵⁶

A 17 éves Marton eközben kitűzött céljai elérése érdekében magántanulóként kezdett neki középiskolai tanulmányainak. Beiratkozott magántanulónak az erzsébetvárosi gimnáziumba és több hónapos megfeszített tanulás után 1914-ben letette az érettségi vizsgát.⁵⁷ A budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem jogi karára 1915 téli időszakában iratkozott be, ahol két évet hallgatott.⁵⁸ Ebben a periódusban a család anyagi helyzete nem volt stabil, Marton üres zsebbel volt kénytelen boldogulni.⁵⁹ Az anyagi akadályok leküzdése érdekében könyvelői-levelezői állást vállalt egy tojásexportőrnél.⁶⁰ Azonban nem költözött a fővárosba, otthon tanult és csak a szigorlatokra utazott fel a fővárosba.⁶¹ A háború miatt 1916-tól a rendszeres utazásokat egyre nehezebben lehetett lebonyolítani, ezért tanulmányait a kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetemen folytatta tovább, ahol a jogtudományok doktorává avatták 1918-ban.⁶²

Apja halála után Marton legtöbb energiáját szenvedélyének, az írásnak szentelte. 1912 decemberé-

Krausz József

ben második alkalommal közölték saját neve alatt megjelent karcolatát a *Kis-Küküllő*-ben, *Téli mese* címmel.⁶³ Ezt követően rendszeresen jelentek meg karcolatai, novellái és versei az újságban, később 1915-től a *Vármegyei Híradó* hasábjain is. Először monogrammal, majd később teljes névvel. Prózaí művei mellett rövidesen megjelentek politikai, társadalompolitikai elemzése is. 1913-ban közölt cikkében például a világpolitikai eseményeket és azok Dicsőszentmártonra gyakorolt hatását vizsgálta. Elemzésében nemcsak a világban játszódó történések hátterét tárta fel, hanem a jövőre menő előrejelzésében egy „rettenetes, új európai háború rémét” vetítette az olvasó elé.⁶⁴

A *Kis-Küküllő* és *Vármegyei Híradó* újságok nemcsak célközönség tekintetében és külalakban különböztek egymástól, hanem eszmei ellentét is fennállt közöttük. Míg az előbbi inkább a város és vármegye polgárságát, addig az utóbbi a helyi arisztokrácia világnézetét tükrözte. Ennek ellenére a szerkesztőségek között jellemző volt az átjárás. Truppel Győző plébános vagy Gyárfás Elemér helyi ügyvéd mindkét lapnál betöltött felelős szerkesztői pozíciót. Marton sem volt kivétel e gyakorlat alól. Valószínűsíthető, hogy az utóbbiban közölt cikkeivel Gyárfás Elemér kérésének tett eleget, aki felfigyelt tehetségére. Gyárfás 1913-tól nemcsak a *Vármegyei Híradó* felelős szerkesztőjének tisztségét töltötte be, de a város legismertebb ügyvédje és fényes politikai karrier várományosa volt.⁶⁵

Marton 1916 augusztusától a *Vármegyei Híradó* szépirodalmi rovatának szerkesztésével bízták meg.⁶⁶ Egy évvel később szerkesztőtársi kinevezést nyert el a lapnál,⁶⁷ amelyet egy évre rá összeolvadt riválisával, s *Kis-Küküllő* név alatt működött tovább.⁶⁸ Ezt követően az újság felelős szerkesztői

állandóan cserélődtek, de Marton 1918 végéig egyfolytában a lap főmunkatársa maradt. 1918-ból részletesebb információ sajnálatos módon nem áll rendelkezésünkre, mivel az 1918-as lapszámok nem lelhetőek fel. Más forrásokból azonban bizonyosra vehető, hogy a lap megjelent és Marton vezető szerepet játszott működtetésében.⁶⁹

Az újságírói pálya egyesítette benne a szépirodalom iránti vonzalmát és társadalmi problémák iránti érzékenységét. Újságíróként mindkét szenvedélyét lehetősége volt kibontani. Jól érzékelteti Marton írásszenvedélyét egyik saját műve, amelyet cselekménye alapján ars poeticájának lehet tekinteni. A történetben szereplő, saját magáról mintázott újságíró így válaszol az azt firtató kérdésre, hogy miért muszáj írnia:

„Muszáj édes fiam, muszáj. [...] Aki egyszer belekóstolt, az már nem tudja abbahagyni. Ha egy téma befészkelte magát agyamba, úgy nem megy az ki többet onnan, izgat, megzavarja nyugalmaimat. Muszáj papírra vesszem. S mihelyt formába lett szorítva a gondolat, nyugtom van. És ha már le van írva, miért ne legyen kinyomtatva? A többi már csak megszokás épp úgy, mint a cigaretta. Izgatja az embert, de szükségünk van erre az izgalomra. Az írással is így vagyok. Ha nincs téma a fejemben, úgy érzem egészen üres volna. Ha van, akkor meg nagyon nehéz: muszáj kiüríteni. Ez a folyamat addig ismétlődik, míg végre egészen rabja lettem az isteni Műzsának.”⁷⁰

Marton korai írásaiból egy olyan fiatal képe rajzolódik ki, akit a világot érintő gazdasági és filozófiai kérdések, vagy az emberi kapcsolatok problematikája érdekelnek. Sokat foglalkoztatta a modernizáció és annak negatív hatásai. Úgy vélekedett, hogy a modernizáció igen fontos az emberiség számára, azonban körültekintéssel kell engedni nyomásának, de hátráltatni sem lehet. Végül arra a következtetésre jutott, hogy a jelenség nem fogja megoldani az emberiség problémáit, csak a régiiek helyett, új nehézségeket teremt.⁷¹

Az irodalmi munkáiban megmutatkoznak zsidó identitáskeresésének aspektusai is. Verseinek, novelláinak jelentős része foglalkozott zsidó témákkal. Egy hosszabb, allegóriákkal és metaforákkal telelt írásából kiolvasható Marton azon vágya, hogy mélyebben megélje zsidóságát, mint amit a zsidó kultúrától és történelemtől olvasott könyvek nyújtanak számára. Azonban a zsidóság mélyebb átérzésének lehetőségét mégis kétséggel kezelte, mivel úgy hiszi, népe nem létezik olyan formában, mint ahogy az az ősidőkben fennállt.⁷²

KITELJESEDÉS: A POLITIKA ÉS A CIONIZMUS HATÁRÁN

Mint már említettem, Marton újságírói munkája és az ezzel járó közéleti szereplése során ismerkedett meg Gyárfás Elemérrel. Gyárfás 1909-ben nyitott Dicsőszentmártonban ügyvédi irodát és aktívan bekapcsolódott a vármegye politikai életébe. Világnézetét a konzervativizmus és keresztény szellemiség határozta meg.⁷³ A vegyes nemzetiségű vármegye realitásait felismerve, a magyar nemzeti állameszme keretein belül elvetette a nemzetiségek asszimilációjára irányuló törekvéseket és szorgalmazta az összefogást a románsággal.⁷⁴ Gyárfás nemzetiségi kérdésben vallott toleráns nézeteivel magyarázható, hogy titkáráként egy olyan személyt alkalmazott, aki nyíltan tagja volt egy nem magyar nemzeti mozgalomnak.

Három éves frontszolgálat után 1917-ben Gyárfás Elemért Kis-Küküllő vármegye főispánjává nevezték ki. Az új főispán az akkor joghallgató és újságíró Marton Ernőt alkalmazta titkáráként. A főispáni titkár feladata az irodai teendők ellátása és a főispán munkájának megkönnyítése volt.⁷⁵ Marton a teendőit lelkiismeretesen és precizitással végezte. Majdani kollégája az *Új Kelet*nél, Jámbor Ferenc, visszaemlékezése szerint olyan szépen fogalmazott, hogy a belügyminisztériumban is csodájára jártak. Emellett „nem is kellett jegyezze a vármegyei üléseket, olyan feje volt, hogy ötórás ülés után emlékezetből csodálatos pontossággal állította össze a jegyzőkönyveket.”⁷⁶

A nemzetiségekkel való megbékélés igen közkedvelt idea volt a vármegyében, Sípos Domokos író is hasonló, a kormány nemzetiségi programjával ellentétes gondolatokat fogalmazott meg ekkor.⁷⁷ A nemzetiségi kérdés és a modern eszmékre való fogékonyság alapozta meg a Sípos és Marton közti barátságot. A forradalom azonban felszínre emelte a magyar és zsidó nemzeti törekvések nyomán vallott nézetkülönbségeket.⁷⁸

A háború nyomán keletkezett szociális problémák Dicsőszentmártont sem kerülték el. A város vezetősége a szűkös anyagi helyzet, a hadiözvegyek vagy épp árván maradt gyerekek gondjaira igyekezett megoldást találni. Marton cikkeiben többször is felhívta a figyelmet ezekre a gondokra és sürgette a lakosságot, hogy aktívan kapcsolódjanak be a segítő programokba. Többek között azért kardoskodott, hogy a lakosság vegyen részt az árvák és özvegyek támogatása céljából a Vöröskereszt által rendezett estélyeken,⁷⁹ vagy a rekvirálásban mutason együttműködést, mivel a beszedett javak az éhezőket fogják segíteni. E téma kapcsán közölt véleményeiben megtalálhatók a szocialista eszme-

rendszer egyes elemei is: „Így valósul meg [a rekvirálás] az abszolút egyenlőség és testvériség életbeeszközésének halvány sejtése, Marx és Lasalle indexre tett álmainak megvalósulása, a kommunizmus eszméjének klasszikus formában való gyakorlatba bívása.”⁸⁰ Gyanítható, hogy a „szocialista” fellángolást olvasmányai és a háború háttérrel tett hatása indították el benne, azonban ez az irányultság később is jelen maradt politikai gondolkodásában. A szociális kérdésekben mutatott érdeklődése eredményeképp a háború utolsó évében a Küküllő megyei Hadigondozó igazgatójává nevezték ki.⁸¹

1917-1918 között a vármegyei adminisztrációban végzett munkája és politikai életében betöltött szerepe összefonódott újságírói tevékenységével. A vármegyét és a várost érintő döntésekről első kézből értesült, s az azokról írt tudósításait a *Kis-Küküllő*ben közölte. Szerkesztői kinevezése után a lap igazi politikai hetilappá vált, s az általános politikai hírektől egyre inkább az elemzések, véleménycikkek irányába fejlődött. Írásaiban többnyire a tények leírására koncentrált, azonban néhány cikkében felsejlenek politikai és társadalmi kérdésekben vallott elképzelései is, nevezetesen, hogy egészséges magyar öntudat kialakítása mellett nem hagyhatók figyelmen kívül a nemzetiségi követelések sem.⁸² A nemzetek függetlenségének biztosítékául nem a háborút tekintette, hanem a nemzetközi jogrendet és a demokratikus államberendezkedést, amelyek erőszakos annexió, vagy más népek megsarcolása nélkül örökölhetnek az államok függetlensége felett.⁸³

A háború végén írt egyes cikkei arról árulkodnak, hogy képes volt objektíven, társadalomtudományi módszertant felhasználva megvizsgálni különböző társadalmi, politikai és közéleti kérdéseket. Így tett a vidéki sajtó problémájának kifejtésével is. Az ő szemléletében a sajtó a háború alatt átalakult kvázi hírszolgáltatóvá, ami a hírlapirodalom fővárosi centralizációjához és a vidéki sajtó elsorvadásához vezetett. Szerinte fontos lenne egy differenciált vidéki sajtó kiépülése, amely a helyi problémákat helyi szinten tudná elemezni és kiértékelni, valamint megfelelő megoldást javasolni rájuk.⁸⁴

Már édesapja elültette benne az ígéret földjére való visszatérés gondolatát, igaz, ezt apja még szigorúan a Tóra tanításainak figyelembe vételével képzelte.⁸⁵ Weissburg Chaim,⁸⁶ az erdélyi cionizmus egyik legfontosabb alakja több évig Dicsőszentmártonban végezte az elemi iskolát, ahol baráti viszonyba került a négy évvel fiatalabb Martonnal. Chaimot már ekkor a zsidó nemzet kérdésköre kötötte le, később kis cionista egyesületeket hozott létre, az elsőt középiskolás korában Marosvásárhelyen.⁸⁷

Marton és Chaim fiatal éveik alatt továbbra is jó kapcsolatban maradtak, az ifjú cionista szemléletmódja bizonyosan nagy hatást gyakorolt barátjára is. Sógora, Krausz József, az apját követő dicsőszenzmártoni rabbi már gyerekkorától aktívan részt vett a cionista mozgalomban. Marton Dávid, szombathelyi nagybátyja és annak gyerekei szintén a cionizmus tették híveinek számítottak.⁸⁸ Ideológiai beállítottságának igazi alapot vallási neveltetéséből adódó zsidó identitása és olvasmányai nyújtottak. Budapesten a *Makkabea* előadásait látogatta,⁸⁹ és más cionista vezetőkkel barátkozott. Megvásárolta a fellelhető cionista irodalmat, ezeket hazatérve tanulmányozta.⁹⁰

A dicsőszenzmártoni cionista egyesületet saját emlékei szerint Weissburg Chaim alapította 1914-ben.⁹¹ Az egyesület létrejöttének pontos körülményei nem ismertek, de valószínűsíthető, hogy az 1913 nyarán, a Marosvásárhelyen rendezett cionista gyűlés után került rá sor. Az egyesület tagjai jellemzően a város fiataljaiból verbuválódtak. Krausz József rabbi az ortodox elvekkel ellentétben, hallgatólagos szimpátiával viseltetett a szervezet iránt, ezzel is elősegítve kibontakozását. A dicsőszenzmártoni cionista ifjúsági egyesület is – vélhetően a budapesti kezdeményezés mintájára – a *Makkabea* nevet vette fel,⁹² és 1914-ben mutatkozott be Kis-Küküllő vármegye zsidóságának.

Marton aktív szerepet vállalt a szervezetben, előadásokat tartott a szervezet összejövetelein.⁹³ A vármegye közéletében betöltött tisztségei miatt azonban tartózkodott vezető beosztástól. Ugyanis a kis cionista egyesület tevékenysége nem maradt figyelmen kívül a város nyilvánossága előtt. 1915 ősszén a *Vármegyei Híradó* egyik tudósításában a cionizmus témáját járta körül. A cikk írója támogatta a mozgalmat, mivel szerinte „ha másoknak lehet büszkeség soványasztának lenni, nekik [zsidóknak] miért ne szabadna ezt, sőt fokozottan annak kell lenniük, mert a renegátok sorsa soha sem irigylendő, de az asszimilálódott zsidónak még betedőzigen is szemébe vágják, hogy: te zsidó”.⁹⁴

Egy másik lapszámban ugyanaz az ismeretlen szerző már a helyi szervezetet állította középpontba. Állítása szerint a városban már egy ideje „különös hangon tárgyalják” a helyi zsidó egyesületet. Így mivel ő nem volt teljesen tisztában a szervezet jellemzőivel és céljaival, annak vezetőjét kérdezte meg ezekről. Az elnök válaszai nyíltan vázolták a cionista mozgalom fő céljait, így a zsidó asszimiláció elleni küzdelmet, egységes zsidó nemzet létrehozását és egy zsidó nemzeti otthon megteremtését Palesztina területén.⁹⁵ Mivel a cikk álnév alatt íródott, az írója kilétét nem ismerjük, azonban a retorikai fordulat és a cikk stílusa arra enged következtetni,

hogy Marton Ernő lehetett a szerző. A cikk azt a célt szolgálta, hogy megismertesse a zsidó nemzeti ideológiát a város közvéleményével és bővítse szimpatizánsainak körét.

Marton nem tartózkodott permanensen Budapesten tanulmányai alatt, így a fővárosi cionista diákegyesülethez sem csatlakozott, néhány rendezvényüket lehetőség szerint azért meglátogatta, és sikerült olyan kapcsolathálót kiépítenie, amely alapján a szervezetben „elvbáratnak” titulálták.⁹⁶ A háború következtében a dicsőszenzmártoni cionista egyesület aktivitása is alábbhagyott, így a háború utolsó két évében valószínűleg ő sem végzett cionista munkát egyetlen szervezetben sem.

Annál inkább 1918-ban, amikor is a dicsőszenzmártoni zsidóság a cionista szervezet és abban tevékenykedő ifjak segítségére szorult. Az őszirózsás forradalom során megalakult helyi nemzetőrség a zsidóktól kívánta beszédni elmaradt zsoldját. A zsidó közösség vezetői, köztük a hadifogságból hazatért Weissburg Chaim, Marton Ernő, Krausz József rabbi és Erdős Izor hitközségi elnök a forradalmi eseményeket szem előtt tartva a veszélyt azzal hárították el, hogy a hitközséget bevonva megalakították a Dicsőszenzmártoni Zsidó Nemzeti Tanácsot.⁹⁷ A tanácson belül megszervezett és felfegyverzett nemzetőrség pedig járőrözésbe kezdett, így védve meg a helyi zsidóságot.⁹⁸ A Dicsőszenzmártoni Zsidó Nemzeti Tanács Intéző Bizottság tagjai, – ideértve Marton Ernőt – zsidó nemzetiségűnek titulálták magukat és tudtára adták a magyar és román nemzeti tanácsoknak, hogy bármilyen zsidóságot érintő ügy ezt követően az ő hatáskörükbe tartozik.⁹⁹

A forradalmi események lehetőséget biztosítottak Marton számára addig nyilvánosan nem hangzottatott polgári radikális eszméinek kinyilvánítására is. Jászi Oszkár nyomán¹⁰⁰ a helyi nagybirtokos és dzsentrális osztály bírálataiba fogott, mindezt pedig nem is a legdiszkrétebb formában, hanem a dicsőszenzmártoni vármegyei erkélyéről tartott napi szónoklataiban.¹⁰¹ Weissburg Chaim visszaemlékezésében meggyőzően állítja, hogy Marton cselekedeteit nem annyira erős ideológiai elkötelezettség motiválta, inkább Jászi Oszkár iránt érzett rokonszenve és a budapesti politika-közéleti karrier lehetőségének ábrándképe.¹⁰² Azonban a szónoklatok nemcsak a nehezményezett dzsentrális osztályt bősztítették fel, olyannyira, hogy szónok megölésével kezdtek fenyegetőzni, de a dicsőszenzmártoni zsidóságot is kényelmetlen helyzetbe hozták. A forradalmi eseményeken felbuzdulva Marton és Sípos Domokos elindultak a forradalom eszméinek terjesztésére, de a meglátogatott falvakban tapaszt-

talt közöny csalódással töltötte el őket és hamar abahagyták „küldetésüket.”¹⁰³

Eközben Kolozsváron elkezdődött az erdélyi cionista ernyőszervezet megalakítása.¹⁰⁴ A kolozsvári szervezkedés és a Dicsőszentmártonban bekövetkezett felforgató események válaszút elé állították az ifjú újságírókat. Két lehetőség közül válaszhatott: nyitva állt előtte a régóta dédelgetett karrierlehetőség Budapesten, amely régi vágyát teljesítette volna be, másfelől a felkínált szerkesztői állás a Kolozsváron megjelenő új zsidó-cionista hetilapnál. Látványosan mind a két lehetőség mögött valós ajánlatok álltak.¹⁰⁵ Mivel erős cionista meggyőződését nem kívánta feladni, és felismerte a politikai realitásokat, bármilyen nehezebb is esett, végül a kevesebb hírnévvel és sikerrel kecsegtető második lehetőséget választotta. Ebben az is szerepet játszhatott a kihívás, hogy egy kis vidéki lapból a fővárosiakhoz hasonló színvonalú újságot kreálni.¹⁰⁶

Az *Új Kelet* első száma 1918. december 19-én jelent meg Kolozsváron. Újságírói és elkötelezetten cionista karrierje ennél a lapnál folytatódott - Erdély „első városában”.

JEGYZETEK

- 1 Újvári Péter szerk.: Zsidó lexikon. Budapest, 1929, Pallas Nyomda, 494. o.
- 2 Haim Genizi, Yehuda Friedländer, Frojimovics Kinga: *Duschinsky Mihály rákospalotai főrabbi válogatott beszédei*. Budapest, M. Zsidó Lvt., 2005. 7.
- 3 Haim Genizi (et. al): i.m. 8.
- 4 Haim Genizi (et. al): i.m. 7–8.
- 5 „Özvegy Marton Miksáné emlékezete a dicsőszentmártoni Zsidó Nőegylet díszközgyűlésén.” *Új Kelet*, 1935. február 6. 4.
- 6 „Eltemették özvegy Marton Miksánét.” *Új Kelet*, 1935. január 18. 2.
- 7 Hátám Szófer, (1762–1839), Frankfurtban született rabbi, akit 1807-ben Pozsonyba hívtak főrabbinak, és ott megalapította saját jesiváját. Eszmerendszerének alapja a zsidó reformmozgalom és a zsidóság radikális megváltozásának elutasítása volt. Ebből az eszmerendszerből fejlődött ki a zsidó ortodoxia.
- 8 Zichy Hermán gróf – Deresty Gy. M. (Szerk): *Magyar zsidók a Millenniumon: Művelődéstörténeti tanulmány*. Budapest, kiadja Miljkovics Dragutin, 1896, 241.
- 9 Geni.com. Viktória Faige Marton adatlapja. (<https://www.geni.com/people/Vikt%C3%B3ria-Mart%C3%B3n/5641022776190070752?through=5641187948490125403#tab/source/2017-08-26>)
- 10 Yitzchok Yosef Cohen: *Ha-bami Trannsylvania 1650–1944 I [Erdély bölcsei 1650–1944 I]*, Jeruzsálem, 1988. 150.
- 11 Szabó Imre: *Erdély zsidói*. Kadima Kiadás, Cluj. 1938. 202.
- 12 „A dicsőszentmártoni izr. Hitközség ünnepe.” *Kis-Küküllő*. 1894. január 28., 2.
- 13 „Ortodox rabbi – magyar beszéd.” *Egyenlőség*, 1894. január 26. 12.; „Magyar szónoklatok.” *Egyenlőség*, 1895. szeptember

6. 8.; „Az erzsébetvárosi hitközség új temploma.” *Egyenlőség*, 1903. október 10. 8.
- 14 Jakov Katz: *Végzetes szakadás*. Ford.: Pelle János. Múlt és Jövő, Budapest, 1999. 103.
- 15 Az állam már ekkor megkövetelte a négy középiskolai osztály elvégzését a rabbiktól.
- 16 Halacha: A zsidó írásmagyarázók Tórából levezetett, tételekben foglalt szokásjog vagy vallási törvénykezés.
- 17 Benedikt Lajos: „A pozsonyi rabbiképző intézet (Jesiva).” *A vallás*, 1914. február 23.; „A pozsonyi rabbiképző intézet (II rész).” *A vallás*, 1914. február 20.
- 18 „Vegyesek/a dicsőszentmártoni izr. hitközség és anyakönyvi kerület rabbijának fogadtatása.” *Kis-Küküllő*, 1894. január 21. 3.
- 19 „Vegyes/Gyászünnepe Kossuthért.” *Kis-Küküllő*, 1894. április 8. 2–3.
- 20 „Dicsőszentmártonban.” *Egyenlőség*, 1896. június 05. 5.
- 21 „Heti Hírek/Gyermek-istentisztelet az Izraelita zsinagógában.” *Kis-Küküllő*, 1897. szeptember 12. 3.
- 22 Marton Ernő: „Korok és országok pészachjai.” *Új Kelet*. 1920. április 1. 22–25.
- 23 A temetésén jelen voltak: marosvásárhelyi, nagyszebeni és szászrégeni rabbik. A megyesi rabbi Reich József tartott emlékbeszédet, és sógora Dusinszky Mihály rákospalotai rabbi búcsúztatta el. A sírköavatásán apósa, Duschinsky Béla, Námesztó főrabija méltatta az elhunytat és Krausz Vilmos, Debrecen status quo hitközségének rabbija prédikált.
- 24 Lásd: Kepecs József (szerk): *Erdély településeinek vallási adatai (1880–1941) II*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2001. 235.
- 25 Feuerstein Emil: *Egy marék virág. A magyar ajkú zsidóság szellemi öröksége*. II kötet, Tel Aviv, a Szerző Kiadása, 1987, 305.
- 26 Lebovitsné Marton Erzs: „A szülői házban.” *Új Kelet*. 1963. szeptember 06.
- 27 Marton Ernő: „Korok és országok pészachjai.” *Új Kelet*. 1920. április 1. 22–25.
- 28 Marton Ernő: „Korok és országok pészachjai.” *Új Kelet*. 1920. április 1. 22–25.
- 29 *A dicsőszentmártoni „Bárá Eötvös Intézet” állami elemi és gazdasági felső népi iskola érteztője az 1875–188 1/2 tan évekről*. Marosvásárhely, Imreh Sándor nyomdája, 1883. 10–11.
- 30 Kósa Sándor: *A dicsőszentmártoni Polgári fűt-, polgári leány és elemi iskola érteztője*. 1900–1901, 1901–1902, 1902–1903, 1904–1905. Dicsőszentmárton. Nyomatott Hirsch Mórnál.
- 31 Kósa Sándor: *A dicsőszentmártoni Polgári fűt-, polgári leány és elemi iskola érteztője az 1906–1907-ik iskolai évről*. Dicsőszentmárton. Nyomatott Hirsch Mórnál, 1907, 14; Kósa Sándor: *A dicsőszentmártoni Polgári fűt-, polgári leány és elemi iskola érteztője az 1907–1908-ik iskolai évről*. Dicsőszentmárton. Nyomatott Hirsch Mórnál, 1908, 14.
- 32 Kósa Sándor: *A dicsőszentmártoni Polgári fűt-, polgári leány és elemi iskola érteztője az 1908–1909-ik iskolai évről*. Dicsőszentmárton. Jeremiás Sándor Nyomda, 1909, 15; Kósa Sándor: *A dicsőszentmártoni Polgári fűt-, polgári leányiskola érteztője az 1909–1910-ik iskolai évről*. Dicsőszentmárton. Dosztál Kálmán Erzsébet nyomdája, 1910. 17.
- 33 Feuerstein Emil: i.m. 305.
- 34 Lebovitsné Marton Erzs: „A szülői házban.” i.m.
- 35 Marton Ernő (fordítás): A lyrar intermezzó-ból (Heine). Vármegeyi Híradó. 1917. augusztus 2. 1.
- 36 Kelemen Miklós: „Halmágyi Samu (1880–1962).” In: *Unitárius Élet* (<http://tudastar.unitarius.hu/pantheon/pdf/halmagyisamu.pdf> 2017–08–28).

- ³⁷ Marton Ernő: „Hadak útján.” *Kis-Küküllő*, 1916. április 23. 1–2.
- ³⁸ 1909. július 18. *Kis-Küküllő*.
- ³⁹ Marton Ernő: „Egy eposz margójára.” In: *Múlt és Jövő*, 1933. 21 évfolyam, 147.
- ⁴⁰ Az ortodox zsidóság 19 és 20. századi történetében megkülönböztethető unterlandiek és oberlandiek. Előbbiek Magyarország észak-keleti megyéiben éltek, legtöbbször az országos átlaghoz viszonyítva alacsonyabb jóléti körülmények között, de erős elkötelezettséggel az ortodox értékek iránt. Utóbbiak az ország nyugati megyéiben éltek szintén ortodox közösségi hálóban, ők azonban sokkal inkább nyitottabbak voltak a változó körülményekhez való alkalmazkodásban, és így a magyar átlagot vagy annál magasabb anyagi státuszt értek el. Lásd: Jakov Katz: i.m. 118.
- ⁴¹ Löwinger Ábrahám Albert: *Vasi Zsidók. A vasi zsidók emlékére a mártírhalált szenvedett vas megyei zsidóságnak.* Jeruzsálem, 1974, 87; Kelbert Krisztina: *Szemtől szemben: képek a szombathelyi zsidóság történetéből.* Szombathely, Yellow Design Ltd., 2016. 67.
- ⁴² Benedikt Márk: 1858-ban született, Pakson, a nikolsburgi rabbi leszármazottjaként. Sévet Széfer tanítványa, Galántán és Miaván tanult. Előbb Nagyjóka rabbija, Szombathelyre 1898-ban választották meg. Az általa fenntartott jesiva kiválonak számított az országban. Lásd: Löwinger Ábrahám Albert: i.m., 173–174.
- ⁴³ Moskovitz Cvi: *Jesivák Magyarországon. Adalékok a zsidó hitközségek 1944. áprilisi összeírásának történeti értékeléséhez.* Budapest, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1999, 13–14.
- ⁴⁴ Domán István: „A magyarországi jesivák növendékeinek szerepe a magyar nyelv és kultúra megőrzésében – idegenben.” In: Fejős Zoltán-Küllös Imola: *Vallásosság és népi kultúra a határoinkon túl.* Budapest, Magyarságkutató Intézet, 1990, 63.
- ⁴⁵ Domán István: *A hagyományos zsidó oktatás Magyarországon. A Magyarországi talmudi iskolák tanítási és nevelési módszerei.* Elhangzott a „Zsidó oktatás, nevelés – 125 éves az Országos Rabbiképző Intézet” konferenciáján (Budapest, 2002. december 17–18.). (<http://www.or-zse.hu/resp/mtud2002-doman.htm> 2017–08–31).
- ⁴⁶ Marton Ernő: „Májim Genovim.” *A vallás*, 1914. április 10. 2.
- ⁴⁷ Gemára: Az amórák misna- és bibliai magyarázatainak gyűjteménye a Gemára nevet viseli, amely a Misnával együtt képezi a Talmudot.
- ⁴⁸ Marton Ernő: „Egy eposz margójára.” In: *Múlt és Jövő*, 1933. 21 évfolyam, 147.
- ⁴⁹ Kósa Sándor: *A dicsőszentmártoni Polgári fűt-, polgári leány és elemi iskola értesítője az 1908–1909-ik iskolai évről.* Dicsőszentmárton. Jeremiás Sándor Nyomda, 1909, 15; Kósa Sándor: *A dicsőszentmártoni Polgári fűt-, polgári leányiskola értesítője az 1909–1910-ik iskolai évről.* Dicsőszentmárton. Dosztál Kálmán Erzsébet nyomdája, 1910. 17.
- ⁵⁰ Patai József: (Gyöngyöspata, 1882 – Izrael, 1953). Az elemi iskola elvégzése után több jesivában tanult, később egy évig a budapesti rabbiképzőt látogatta, majd a budapesti egyetem bölcsészeti karán tanult. 1907-ben doktori diplomát, 1908-ban tanári oklevelet szerzett. 1908–1921 között budapesti gimnáziumi tanár. 1912-től *Múlt és Jövő* című zsidó folyóirat szerkesztője volt. 1940-ben kivándorolt Palesztinába. Irodalmi, könyv- és folyóirat kiadói tevékenysége cionista szellemben zajlott és a zsidó nemzeti öntudat felkeltését célozta. Lásd: Kőbányai János: *Szétválás és újrászövés. A Múlt és Jövő, a Nyugat és a modern zsidó kultúra megteremtése.* Osiris, Bp., 2014. 100–145.
- ⁵¹ Marton Ernő: „Egy eposz margójára.” In: *Múlt és Jövő*, 1933. 21 évfolyam, 147.
- ⁵² Marton Ernő: „Egy eposz margójára.” i.m. 147.
- ⁵³ Feurstein Emil: i.m. 305; Marton Michaellel (Marton Ernő fia) készített interjú. Az interjú és annak átirata a szerző birtokában található.
- ⁵⁴ Kósa Sándor: *A dicsőszentmártoni Polgári fűt-, polgári leányiskola értesítője az 1912–1913-ik iskolai évről.* Dicsőszentmárton. Dosztál Kálmán Erzsébet nyomdája, 1913. 8.
- ⁵⁵ Krausz József (Debrecen, 1883 – Izrael 1957). A debreceni status quo ante hitközség ortodox rabbijának fia. A százrégeni Pollák vezette jesivájába járt először, utána Slomo Fischer gyulafehérvári rabbi tanítványa lett. Világi tanulmányait Gyulafehérváron és Budapesten végezte, majd 1910-ben doktorátusi fokozatot szerzett filozófiából a müncheni Ludovico-Maximilian Monacensis Egyetemen. A korban egyáltalán nem a megszokott módon szerzett rabbi képzettsége ellenére cionista mozgalomban vállalt aktív szerepet. 1905-ben budapesti egyetemi éveit csatlakozott a budapesti cionista diákegyesülethez, a Makkabeához, majd miután Debrecenben tanítói állást vállalt, ott több kollégájával szövetkezve újtára indította a város első cionista egyesületét az „Ivra-t.” 1953-ban vándorolt ki Izraelbe. In: Ohev salom vrodef salom... [Szeretem a békét és törekszem a békére...] Megemlékező internetes oldal Dr. Krausz Józsefről. (<https://sites.google.com/site/rossmannkrausz/221> 2017–03–09); Bató Jomtov: „Dr. Krausz József rabbi Az első magyar cionisták egyik kiváló egyénisége.” *Új Kelet*, 1970. január 20. 5. (A cikk Krausz József emlékiratai alapján készült).
- ⁵⁶ Bató Jomtov: „Dr. Krausz József rabbi. Az első magyar cionisták egyik kiváló egyénisége.” *Új Kelet*, 1970. január 20. 5.
- ⁵⁷ „Dr. Marton Ernő karrierje.” *Múlt és Jövő*, 1932, 22 évfolyam, 278.
- ⁵⁸ *A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Almanachja az 1915–1916 tanévre.* Budapest M. K. Tudományegyetemi nyomda, 1916, 146; *A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Almanachja az 1916–1917 tanévre.* Budapest, M.K. Tudományegyetemi nyomda, 1917. 147.
- ⁵⁹ Marton Ernő: „Tárca – Shvarc Guszti szerencsése.” *Kis-Küküllő*, 1913. május 11. 1–2; Marton Ernő: „A zsebemről.” *Vármegyei Híradó*, 1915. október 24. 4.
- ⁶⁰ Lebovitsné Marton Erzsébet: „A szülői házban.” i.m.
- ⁶¹ Feurstein Emil: i.m. 305.
- ⁶² *A Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Almanachja az 1917–1918-as félévre.* Kolozsvárt, Ajta Albert Könyvnyomdája, 1917, 98; *A Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Almanachja az 1918–1919-es félévre.* Kolozsvár, Ajta K. Albert Könyvnyomdája, 1918. 105.
- ⁶³ Marton Ernő: „Tárca – Téli Mese.” *Kis-Küküllő*, 1912. december 1. 2.
- ⁶⁴ Marton Ernő: „Külpolitika mentes városunk.” *Kis-Küküllő*, 1913. február 2. 1–2.
- ⁶⁵ Sas Péter: „Hetven éve hunyt el Gyárfás Elemér (1884–1945), az Erdélyi Római Katolikus Státus világi elnöke.” In: *Egyháztörténeti Szemle*, XVI/4, 2015, 91.
- ⁶⁶ Lásd: *Vármegyei Híradó*, 1916. augusztus 6. 1.
- ⁶⁷ Lásd: *Vármegyei Híradó*, 1917. augusztus 2. 1.
- ⁶⁸ „Hírek – Vármegyei Híradó”, *Kis-Küküllő*, 1917. augusztus 13. 7.
- ⁶⁹ Weissburg Chaim memoárja, 27. dosszié, 744. oldal. Weiss-

- burg Chaim Személyes Hagyatéka, Ben Gurion Archive, Sde Boker, Israel
- ⁷⁰ Marton Ernő: „Tárca – Kisvárosi alakok.” *Kő-Kükküllő*, 1913. június 8. 2–3.
- ⁷¹ Marton Ernő: „Tárca – Perpetou.” *Kő-Kükküllő*, 1913. október 26. 1–3; Marton Ernő: „Tárca – Dani bá.” *Kő-Kükküllő*, 1913. február 2. 2.
- ⁷² Marton Ernő: „Formátlan akarás.” *Vármegyei Híradó*, 1917. április 25. 1–2.
- ⁷³ Horváth Sz. Ferenc: „Az egyensúly embere. Katolikus váltságutad és vezetésvágy Gyárfás Elemér politikai gondolkodásában.” In: Bárdi Nándor & Tóth Ágnes (eds.): *Egyén és közösség. Tanulmányok*. Zenta. 2012. 99–103.
- ⁷⁴ Horváth Sz. Ferenc. i.m. 106.
- ⁷⁵ Pallas Nagylexikon. VII kötet, 433.
- ⁷⁶ Jámbor Ferenc: „Egy szál virág.” *Új Kelet*. 1960. Szeptember 1. 3.
- ⁷⁷ Kovács István: *Sípos Domokos. Monográfia*. Bukarest, Kriterion, 1990. 50.
- ⁷⁸ Lebovitsné Marton Erzs: A szülői házban. i.m.
- ⁷⁹ Marton Ernő: „Az árvákért és özvegyekért... Vöröskereszt estély.” *Kő-Kükküllő*, 1916. január 9. 1.
- ⁸⁰ Marton Ernő: „Rekvirálás.” *Vármegyei Híradó*, 1916. február 20. 3.
- ⁸¹ „Dr. Marton Ernő karrierje.” *Múlt és Jövő*, 1932, 22. évfolyam, 278.
- ⁸² Marton Ernő: „A vidéki sajtó hivatása és feladatai.” *Kő-Kükküllő*, 1917. szeptember 4. 1.
- ⁸³ Marton Ernő: „Dereng Már.” *Kő-Kükküllő*, 1917. december 12. 1.
- ⁸⁴ Marton Ernő: „A vidéki sajtó hivatása és feladatai.” *Kő-Kükküllő*, 1917. szeptember 4. 1.
- ⁸⁵ Marton Ernő: „Korok és országok pészáchjai.” *Új Kelet*. 1920. április 1. 22–25.
- ⁸⁶ Weissburg Chaim: (1892, Diósfalu–1959, Izrael). Ügyvéd, cionista vezető. Jogi tanulmányait Budapesten végezte, ahol belépett az 1903-ban alapított Makkabea zsidó főiskolás diákszervezetbe. 1915-ben orosz fogságba esett, ahol fogolytársai körében terjesztette a cionista eszméket. 1918-as hazatérését követően Erdélyben telepedett le és részt vett az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség létrehozásában és a cionista intézményrendszer kiépítésében. Főként a Palesztinamunka területén, erdélyi zsidók palesztinai letelepítésében vállalt részt. 1925-ben maga is kivándorolt Izraelbe. Lásd: Gidó Attila: *Úton. Erdélyi zsidó társadalom- és nemzetéptéti kísérletek (1918–1940)*. Proprint Kiadó, Kvár, 2009, 505.
- ⁸⁷ Weissburg Chaim memoárja, 10. dosszié, 41. Weissburg Chaim Személyes Hagyatéka, Ben Gurion Archive, Sde Boker, Israel
- ⁸⁸ Kelbert Krisztina: i.m. 67; Löwinger Ábrahám Albert. i.m. 169.
- ⁸⁹ „Makkabea.” *Zsidó Szemle*, 1915. október 5. 3–4.
- ⁹⁰ Lebovitsné Marton Erzs: „A szülői házban.” i.m.
- ⁹¹ Weissburg Chaim memoárja, 10. dosszié, 764
- ⁹² „Hírek/Cionista élet Erdélyben.” *Zsidó Szemle*, 1913. december 1. 12.
- ⁹³ Marton Ernő: „Májim Genovim.” i.m.
- ⁹⁴ „Vasárnapi krónika.” *Vármegyei híradó*, 1915. október 10, 2–3.
- ⁹⁵ „Vármegyei krónika.” *Vármegyei híradó*, 1915. október 17. 2–3.
- ⁹⁶ „A legelső zsidó népközség.” *Zsidó Szemle*, 1918. december 29. 15.
- ⁹⁷ „A legelső zsidó népközség.” *Zsidó Szemle*, 1918. december 29. 15.
- ⁹⁸ Weissburg Chaim memoárja, 27. dosszié, 765. In: Weissburg Chaim Személyes Hagyatéka...
- ⁹⁹ „A dicsőszenmártoni szervezkedés.” *Zsidó Szemle*. 1919. január 12. 2.
- ¹⁰⁰ Litván György: „Jászi Oszkár és a zsidókérdés.” In: Molnár Judit (szerk.): *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Budapest, Balassi Kiadó, 2005, 47.
- ¹⁰¹ Weissburg Chaim memoárja, 27. dosszié, 775.
- ¹⁰² Weissburg Chaim memoárja, 27. dosszié, 792.
- ¹⁰³ Lebovitsné Marton Erzs: „A szülői házban.” i.m.
- ¹⁰⁴ „A dicsőszenmártoni szervezkedés.” *Zsidó Szemle*. 1919. január 12. 2.
- ¹⁰⁵ Az új cionista lap szerkesztői tisztségére Weissburg Chaim ajánlotta és kérte fel Martont. Lásd: Weissburg Chaim memoárja, 27. dosszié, 775. Egy másik visszaemlékezés szerint a belügyminisztériumból ezekben az időkben kapott állásajánlatot fogalmazói állásra és úgy tűnt, el is fogadja azt. Lásd: Jámbor Ferenc: „Egy szál virág.” *Új Kelet*. 1960. Szeptember 1. 3.
- ¹⁰⁶ Weissburg Chaim memoárja, 27. dosszié, 799–800.

(Folytatás az 50. oldalról)

micsoda lebecsülése a nemzet másik oldalának, s már-már komikusan Európának, s az egész világnak! Ebben nem csak a kitálók és súlykolók bűnösek, de az egész társadalom is, (ama láthatatlan, talán nem is létező ellenoldal) ami ezt kitermelte és tűri. (Ha az internetadót és vasárnapi boltbezárást nem tűrte, és sikeresen megakadályozta, ezt a sokkal egzisztenciálisabb, sokkal végzetesebb következményekkel járó agy- és kultúrasorvasztást miért nem?)

A magyar történelemben minden idegenellenesség, minden bezárkózás zsidóellenes! Ezért megkerülhetetlen ügyünk, hogy itt beszéljünk róla – kerüljön akár a létezésünkbe is. Mert az ország modernkori történelme e nép- és vallásközösség ellen alakította ki öntestébe harapó frusztrációja projekcióját, amit már egyszer módja volt apokaliptikus valóságra váltani.

S nemkülönben, sőt: méginkább: magyarellenés – a világtörténelemben páratlan magyar-zsidó együttélés beágyazottsága és kurta, de annál áthatóbb prosperitása okán. A magyar zsidóság visszaboronálhatatlan „kiszántása” a magyar televényből, s túlélő maradékuk kényszerpályára állítása az oka Magyarország jelenlegi társadalmi szerkezetének, amely itt és most nem tud olyan erőket kiállítani (akár a Rákosi-Kádár, vagy szovjet kort kényszeresen átaludva, „kibekkelve”, mint erre más társadalmi szegmenseknek módja volt), amelyek belülről állhattak volna ellent - szellemileg és gazdaságilag – ennek a látszólag irracionális,

(Folytatás a 128. oldalon)